

معرفی مجموعه اسناد اهدایی علیرضا شجاع‌نوری

لیلا مولائی^۱ و سکینه خراج^۲

یکی از سیاست‌های راهبردی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران که در دبیرخانه خرید، اهدا و امانت اسناد اداره‌کل فراهم‌آوری و ارزشیابی دنبال می‌شود، فراهم‌آوردن بستر مناسب برای واگذاری مجموعه‌های اسناد ارزشمند خانوادگی و منطقه‌ای -چه در قالب خرید و چه اهدا- از سوی افراد خاندان‌ها به سازمان متبوع است. در این راستا مجموعه‌ای از اسناد خاندانی و به‌تبع آن، بااهمیت تاریخ محلی و منطقه‌ای و متعلق به استان فارس، در دو مقطع زمانی مهر و آذرماه ۱۳۹۷ شمسی، توسط بانو «سرور شجاع‌نوری» به وکالت از برادر خود آقای علیرضا شجاع‌نوری (هنرمند بازیگر و تهیه‌کننده سینما و تلویزیون)، به دبیرخانه یادشده اهدا گردید که در میان مجموعه‌های اهدایی در سال مذکور و حتی چند ساله اخیر، به دلایل مختلف، از نمونه‌های منتخب و ارزشمند اهداشده به شمار می‌رود که به مواردی از آن‌ها، در سطور بعدی و به فراخور بحث، اشاره خواهد شد.

۱. کارشناسی‌ارشد تاریخ، گرایش مطالعات خلیج‌فارس دانشگاه تهران، کارشناس فهرست‌نویسی اداره‌کل فراهم‌آوری و ارزشیابی اسناد، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛

molae_1124@yahoo.com.

۲. کارشناسی‌ارشد تاریخ ایران اسلامی، رئیس اداره اسناد اهدایی، خریداری و امانت، اداره‌کل فراهم‌آوری ارزشیابی اسناد، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛

Sakinehkharaaj45@gmail.com.

معرفی اهداگر

علیرضا شجاع‌نوری، به‌عنوان اهداگر اسناد، نیازمند معرفی ویژه‌ای نیست که شخصیتی شناخته‌شده در عرصه هنر هفتم در ایران به‌شمار می‌رود. وی متولد سال ۱۳۳۴ شمسی در شهر شیراز، دارای مدرک زیست‌شناسی از دانشگاه شهید بهشتی و ادبیات ایتالیایی از دانشگاه تهران و فرزند دکتر «محمدرضا شجاع‌نوری» از پزشکان شهر شیراز (درگذشته ۱۳۶۲ ش. در سن ۷۸ سالگی) است. ایشان از نسل چهارم احفاد «مهرعلیخان

شجاع‌الملک نوری» (۱۲۸۷-۱۳۳۲ ق.) می‌باشد که برادرزاده صدراعظم میرزا آقاخان نوری و رئیس قشون فارس و فرمانده ایران در جنگ با انگلیس در جنوب کشور بوده است. بخش اعظم اسناد اهدایی، متعلق به دو فرد یادشده و بخشی دیگر در ارتباط با «شاهزاده محمدمهدی میرزا نادری» می‌باشد که به استناد صحبت‌های آورنده اسناد (بانو شجاع‌نوری به‌عنوان خواهر اهداگر)، از نوادگان نادرشاه افشار بوده و خانواده مادری دکتر محمدرضا شجاع‌نوری، منتسب به خاندان مذکور هستند.

همان‌گونه که اشاره شد، کل مجموعه اسناد اهداشده، در دو مرحله به دبیرخانه سازمان اسناد ملی ایران ارائه گردید. در مرحله نخست، شجره‌نامه، وصیت‌نامه و وقف‌نامه منسوب به مهرعلیخان شجاع‌الملک نوری به‌همراه اسناد عمدتاً طوماری متعلق به شاهزاده محمدمهدی میرزا نادری و برخی اوراق سندی دیگر با محتوایی مرتبط و مشابه، تحویل دبیرخانه اسناد ملی شد و به‌دلیل تسریع در وظیفه خوانش و سپس ارائه فهرست کلی از محتوای اسناد به اهداگران مجموعه، موجبات جلب‌نظر مساعد خانواده شجاع‌نوری برای ارائه سری دوم اسناد خانوادگی فراهم آمد و مدت کوتاهی پس از بازدید حضوری آقای علیرضا شجاع‌نوری به‌همراه خواهر و یکی از عموزادگان‌شان از دبیرخانه آرشیو ملی و اطلاع از روند کار انجام‌شده روی اسناد اهدایی خود، بخش دوم اسناد مذکور، تحویل گردید که این بخش از اسناد شامل قسمتی دیگر از اسناد شاهزاده محمدمهدی میرزا و برخی دیگر از اهالی و رعایای روستاهای مختلف چندین بلوک و منطقه در ولایت فارس، یک کتابچه شعر با اشعاری از «بدیعی شیرازی» در مدح شجاع‌الملک نوری و بخش واپسین، اوراق هویت، مدارک و مکاتبات مرتبط با طبابت و زیست شخصی و خانوادگی دکتر محمدرضا شجاع‌نوری (پدر علیرضا شجاع‌نوری) در شیراز می‌باشد.

همانگونه که در سطور نخست اشاره شد، نکاتی سبب تقدیر از مجموعه در میان اسناد اهدایی سال ۱۳۹۷ ش گردید که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱- نخستین و بااهمیت‌ترین نکته، موجودی سندی مرتبط با موضوعات اسناد اهدایی

مجموعه مذکور در آرشیو ملی است. به تعبیر دیگر، با آنکه مهرعلیخان شجاع‌الملک‌نوری، از رجال سیاسی و نظامی مهم منطقه فارس و نزدیک به دربار قاجار بوده است، اسناد اندکی از وی در آرشیو ملی ایران، موجود و یا به تعبیر درست‌تر، فهرست‌نویسی شده است. این مهم، درباره شخصیت محمدمهدی‌میرزا نادری، حتی بیشتر هم قابل‌اعتنا است؛ زیرا وی نیز از شخصیت‌های گمنام در میان اسناد گنجینه ملی است که با توجه به محتوای اسناد اهدایی، رجلیت و شهرت وی در زمان خود کاملاً قابل‌درک است، اما به‌سختی بتوان سند فهرست‌نویسی‌شده‌ای درباره وی، در آرشیو ملی یافت و شاید در مجالی دیگر و فرصتی فراخ‌تر، جست‌وجو در سایر مراکز اسنادی کشور نیز ما را به همین نتیجه درباره او و پدران‌ش برساند.

۲- نفس عمل در موضوع اهدای اسنادی مانند شجره‌نامه، وصیت‌نامه، وقف‌نامه و سایر اسناد شخصی یک رجل سیاسی- تاریخی که از قضا اطلاعات چندانی نیز درباره وی در منابع مکتوب مرتبط، وجود ندارد و معمولاً در خانواده نسبی وی نگهداری شده و به مراکز اسنادی کشور هم ارائه نمی‌شوند، خود به‌تنهایی مؤید اهمیت اقدام انجام‌شده از جانب خانواده شجاع‌نوری است که امید آن است توسط سایر افراد وابسته به افراد و خاندان‌های تأثیرگذار در حیات تاریخی کشور، دنبال گردد و بی‌شک، آرشیو ملی ایران، چنین اقدامات مبارکی را - چه در قالب خرید و چه بر سنت اهدا - ارج می‌نهد.

۳- بسیاری از اسناد (به‌ویژه طوهای طوماری) اصل بوده و سواد و نسخه‌های بعدی یا آتی نگاشته‌شده از روی اصل اسناد نیستند.

۴- قاطبه اسناد طوماری با رسم‌الخطی مختص اسناد مناطق جنوبی ایران، به‌ویژه ولایات فارس و کرمان، موسوم به «خط شکسته تحریری مکتب شیراز» (که دارای تسلسل و آویزه‌ها و کشیدگی‌های خاص در رسم‌الخط کلمات می‌باشد) نگارش یافته و آرایه‌ها و سجالات سندی، در تهیه و تنظیم آن‌ها رعایت شده است.

۵- شرایط مناسب نگهداری از جانب اهداگران، موجب شده بود تا بیشتر اسناد مجموعه، دارای سلامت نسبی ظاهری باشند و لذا فقط برخی از اسناد، به‌دلیل ریختگی محتوا و یا حواشی سند، نیازمند مرمت گردیدند که در میان آن‌ها، شجره‌نامه خانوادگی تعدادی از اولاد و احفاد شجاع‌الملک‌نوری و یک مجلد کتابچه شعر با ویژگی‌های خاص خود که در ادامه بدان پرداخته خواهد شد، بیش از همه نیازمند مرمت تشخیص داده شده و اقدامات لازم در این راستا با مساعدت گروه مرتبط در اداره کل مرمت و حفاظت آرشیوملی ایران انجام گردید.

در جمع‌بندی تعداد و شمارگان مجموعه اسناد اهدایی آقای شجاع‌نوری به آرشیو ملی ایران، می‌توان به‌طور کلی حدود شانزده طغرا طومار، یک نسخه‌خطی دیوان شعر و بیش از هشتاد برگ سند، متعلق به دوره تاریخی سال‌های ۱۲۷۱ تا ۱۳۲۵ قمری و ۱۳۰۵ تا ۱۳۵۵

شمسی را برشمرد و همانگونه که اشاره شد، تعلق کلیت مجموعه به دو شخصیت اصلی «مهرعلیخان شجاع‌الملک» و «شاهزاده محمدمهدی میرزا نادری» و همچنین یگانه‌بودن کتاب شعر خطی موجود در مجموعه، موجب می‌گردد تا در ادامه مطالب، به شکل مجزا به معرفی این دو شخصیت و سپس بررسی بیشتر ویژگی‌های دیوان فوق‌الذکر پرداخته شود.

مهرعلیخان شجاع‌الملک نوری

نکته آغازین مبحث آنکه در شناخت بهتر مهرعلیخان، بهتر آن است به اندک توضیحاتی در باب سرمنشأ نسبی و جغرافیایی خاندان وی نیز اشاره کرد. آورنده و اهداگر اسناد، در باب ریشه و اصل خاندان «نوری» چنین مطرح کرد که پدران وی مدعی بوده‌اند نسب خاندان، به «خواجه اباصلت هروی» صحابه معروف امام‌رضا^(ع) می‌رسد؛ گفته‌ای که مستندی برای آن ارائه نشد، اما در برخی منابع، مانند «روضه‌الصفاء»، نیاکان خاندان نوری، شیعه اثنی‌عشری و از مریدان امام هشتم معرفی شده‌اند و اینکه مسئله مذکور، تا چه حد با ادعای مطرح‌شده، در ارتباط است، می‌تواند محل پرسش و پژوهش باشد. همچنین اصل و منشأ خاندان نوری و به تعبیری، «خواجه‌نوری» از نظر محل سکونت در ایران -هم به گفته منابع و هم به تأیید اهداگران مجموعه- به «یوش» و «بلده» مازندران بازمی‌گردد و چنان در تاریخ ایران مشهورند که در منابع مکتوب و مجازی، به راحتی می‌توان شجره‌نامه دو خانواده اصلی آنان پس از مهاجرت و سکونت در فارس و اصفهان و دیروز تا امروز آنان، پیوندهای نسبی با سایر خاندان‌های مهم (مانند شاهزادگان قاجار، خاندان قوام‌الملک شیراز و غیره) و رجال شهیر خاندان را در حوزه‌های مختلف شناسایی کرد و البته از میان دو شاخه مذکور، خاندان نوری فارس با محوریت اجداد و اولاد «مهرعلیخان شجاع‌الملک نوری»، هدف اصلی در این معرفی و نگاشته به‌شمار می‌روند.

نکته دیگر، مقاله‌ای است که در شماره هفدهم سال پنجم مجله «پیام بهارستان» به قلم یک پژوهشگر ژاپنی تاریخ ایران، ترجمه و منتشر شده است که در آن، وی با دقت نظر و استناد بر برخی منابع اصلی تاریخ ایران که به حضور خاندان نوری در فارس پرداخته‌اند (مانند فارسنامه ناصری، روضه‌الصفاء، ناسخ‌التواریخ و غیره)، تا دوره مغضوب‌شدن خاندان از جانب «حسینعلی میرزا فرمانفرما» و تبعید مقطعی آنان از شیراز و عزل از مناصب حکومتی را به روشنی، تشریح می‌کند. اما آنچه در جستار پیش‌رو، بیشتر بدان پرداخته شده و حائز اهمیت است، سرگذشت مهرعلیخان شجاع‌الملک و فرزندان و نوادگان وی تا به امروز و شخص علیرضا شجاع‌نوری است که به‌عنوان اهداگر مجموعه، برای سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، اهمیتی و رای اشتهار در مقام یک هنرمند ایرانی یافته است.

به نظر می‌رسد و یا شاید بتوان با اطمینان حاصل از مراجعه به منابع و مطالعه سرگذشت خاندان یادشده، چنین نتیجه‌گیری کرد که شجره و نسل خاندان نوری فارس، به‌ویژه در دوره قاجار که حاکمیت سیاسی ایران را در دوره حیات مهرعلیخان و پدران، در دست داشته، از ابتدا با قلم و سپس نظامی‌گری و سیاست، مرتبط بوده است. چنانکه نسل‌های پیشین و پس از مهرعلیخان (پدران و برادرانش) همواره از مردان مستوفی و اهل قلم و حکومتی و نظامی وقت به‌شمار می‌آمده‌اند.

در معرفی این اجداد قلم‌به‌دست و همراه با حکومت وقت، باید نخست به «میرزاآقابابا لشکر نویس»، جد پدری دوم مهرعلیخان اشاره کرد. وی که از اهالی نور مازندران بود به‌عنوان نخستین فرد از خاندان، در هنگام گردآوری سپاه توسط آقامحمدخان در منطقه مذکور، به سال ۱۱۹۴ ق. و با سمت لشکرنویسی و استیفا به وی پیوست. در دوران فتحعلی‌شاه، وی و سایر اعضای خاندان، قدرت و نفوذ بیشتری یافته و بسیاری از آنان، در منصب مذکور گماشته شدند. میرزا آقابابا، دارای سه پسر بود که از میان آن‌ها «میرزانصراله‌خان نوری» به‌هنگام تفویض حکومت فارس به «حسینعلی میرزا فرمانفرما» از جانب فتحعلی‌شاه قاجار، با وی همراه شده و با سکونت در محله یا گذر «موردستان» شیراز، نسل نوری را در ولایت فارس و شهر شیراز ساکن کرد. اما نسل مهرعلیخان و فرزندانش، متعلق به پسر دیگر میرزاآقابابا به نام «میرزااسداله‌خان وزیرلشکر» می‌باشد که یک‌سال پس از سکونت در شیراز و درگذشت برادرش (میرزا نصراله) جانشین وی شد اما به‌جهت سن پایین، تحت نیابت برادر دیگرش «محمدزکی‌خان نوری» قرار گرفت؛ محمدزکی‌خانی که با توجه ویژه فرمانفرما در ۱۲۳۸ ق. وزیر فارس و در ۱۲۴۱ ق. داماد شاه قاجار شد. به‌نظر می‌رسد همین تقرب روزافزون به دربار قاجار، روزنه ترغیب فرزندان ذکور خانواده، به آزمون بیشتر بخش‌های سیاست و نظامی‌گری در حکومت گردید. شواهد بر این مدعا را می‌توان پسران میرزااسداله دانست که از پست لشکرنویسی و وزارت لشکر پدر فراتر رفته؛ در ابتدا «میرزاشکراله‌خان نوری» ملقب به «امیرالأمرا» در ۱۲۴۲ ق با دختر فرمانفرما ازدواج کرد و فرمانده توپخانه فارس شد که مهرعلیخان، دومین پسر اوست. سپس «میرزافضل‌اله‌خان نوری» ملقب به «وزیرنظام»، وزیر قم، آذربایجان و خراسان گردیده، «میرزا کریم‌خان بنان‌الدوله» (مستوفی هنردوست خراسان و کرمان) و غلامحسین بنان (خواننده شهیر آواز ایران) از نسل وی هستند و در آخر، «میرزانصراله‌خان نوری» ملقب به «اعتمادالدوله» یا همان «میرزاآقاخان نوری» معروف که تا منصب صدارت اعظم ایران پیش رفت. اما در همین اوان و هم‌زمان با حضور شکراله‌خان امیرالأمرا به‌عنوان پدر مهرعلیخان، در منصب امیرالمراتبی لشکر فارس، رویدادی غیرمنتظره، جایگاه سیاسی خاندان نوری را برای مدتی چندساله، متزلزل کرد. در پی غضب فرمانفرما که برخی منابع، آن را حاصل درگیری

ایلات قشقایی فارس و خاندان نوری و قتل تنی چند از هر دو طرف ماجرا می‌دانند، دستور عزل و تبعید تمام نوری‌ها صادر شد. بزرگان نوری به تهران مهاجرت و تابعین و سواران به موطن اصلی خود (مازندران) بازگشتند. اما پس از چند سال، باردیگر تفقد فرمانفرما به شکراله‌خان، موجبات بازگشت وی از تهران به شیراز و انتصابش در امارت عدلیه، حکومت کهکیلویه و بویراحمد را فراهم کرد.

در چنین شرایطی «مهرعلیخان نوری»، در دستگاه حاکمیتی وارد شد. وی در واقعه مقابله نظامی حکومت قاجار با داعیه مذهبی (تبلیغ بابت) و سپس حکومتی سیدیحیی دارابی در نیریز فارس به سال ۱۲۶۶ق.، یکی از فرماندهان نیروهای دولتی بود. لقب «شجاع‌الملک» و ریاست قشون فارس نیز در سال ۱۲۷۱ق. به وی داده شد. تعلق هدیه سالانه هزارتومانی در کنار اجاره‌بها و سایر هدایای پرداختی سالانه به دربار فارس و ایران، در ماجرای اجاره‌داری بندرعباسی توسط سید (صید) سعید سلطان مسقط و حاکم آل‌بوسعید عمان، به‌روشنی جایگاه وی را در مناطق جنوبی ایران نشان می‌دهد. اما اشتهار مهرعلیخان در تاریخ ایران، بیشتر در جریان فرماندهی نیروهای ایران در جنگ با انگلیس‌ها در جنوب ایران است. چنانکه در روایات تاریخ ایران دوره ناصری، بارها به ماجراهای هرات و درگیری‌های ایران با انگلیسی‌ها بر سر منطقه مذکور اشاره شده است، انگلستان پس از فتح هرات توسط ایران در زمان حاکمیت حسام‌السلطنه بر خراسان، مجدداً برآن شد تا این منطقه را از حاکمیت دربار قاجار خارج کند و لذا به جنوب ایران حمله کرد. شجاع‌الملک، علی‌رغم جنگاوری، نتوانست کاری در برابر انگلیسی‌ها از پیش برد و با ناکامی شجاع‌الملک و سپس سایر فرماندهان، ایران ناگزیر به انعقاد عهدنامه پاریس و جدایی هرات و افغانستان از خاک ایران شد و جالب آنکه این مسئله در زمان صدرات اعظمی میرزاآقاخان نوری (عموزاده وی) روی داد.

پس از معاهده پاریس نیز وی در شوال ۱۲۷۳ق. به منصب «امیرتومانی» ارتقا یافته، چهارسال بعد از جانب طهماسب‌میرزا مؤیدالدوله، حاکم کهکیلویه و بهبهان شد. نکته پایانی در مورد شجاع‌الملک نوری، اطلاعاتی از همسر، فرزندان و میزان داشته‌های مالی و ملکی اوست که ترجیح نگارندگان در این باره، استناد به شجره‌نامه و مندرجات موجود در مجموعه اهدایی است. نام همسر مهرعلیخان در وصیت‌نامه منسوب به وی، «بی‌بی بلقیس خانم» دختر اسداله‌خان شیرازی آمده است و بنا بر شجره‌نامه مجموعه نیز، دارای دو فرزند، به نام‌های «میرزا احمدخان» و «ملوک‌جهان» بوده است. همچنین از کثرت اراضی یادشده در وقف‌نامه و وصیت‌نامه (مانند بخش اعظم مناطق «کُریال»، «جَرسقان»، «قصرالدشت» و بسیاری از توابع و اطراف شهر شیراز)، به‌روشنی می‌توان میزان داشته‌های مالی و ملکی وی را در ولایت فارس دریافت.

شاهزاده محمدمهدی میرزا نادری

نام این فرد در میان منابع قابل استناد و آرشیو اسناد سازمان اسناد ملی، تا حد زیادی ناشناخته بوده و در ارائه اطلاعات از وی، بیشتر به صحبت‌های آورندگان مجموعه هدایی و مندرجات و محتوای اسناد مذکور بسنده شد. بنا بر روایت شفاهی اهداگر مجموعه و خواهر ایشان (بانو سرور شجاع‌نوری)، خانواده مادری والد ایشان (دکتر محمدرضا شجاع‌نوری)، منتسب به شاهزاده مذکور است که فرزند اسحاق میرزا، از نوادگان نادرشاه افشار بوده و به همین سبب، در اسناد مجموعه، لفظ «شاهزاده» در ابتدای نام وی و پدرش اسحاق میرزا آمده است. آنان براین باورند که میرزااسداله‌خان، پدربزرگ پدری آنان با دختر شاهزاده اسحاق میرزا نادری ازدواج کرده، شاهزاده محمدمهدی میرزا نیز برادر همسر وی بوده است و لذا محمدمهدی میرزا، دایی پدر آنان محسوب می‌گردد. البته نسبت فرزندنی اسحاق میرزا و محمدمهدی میرزا و وجود عناوین «شاهزاده» و «نادری» در پیش و پس از نام آنان، مواردی است که با خوانش اسناد نیز قابل تأیید است و مسلماً در پژوهش‌های احتمالی آتی به وسیله علاقه‌مندان مبحث یادشده، صحنه‌گذاری قطعی بر انتساب آنان به نسل نادرشاه افشار نیز امکان‌پذیر می‌شود.

همچنین قابل ذکر است که در یک سوی قاطبه اسناد مربوط به واگذاری‌ها و تملکات ملکی (واقع در روستاهای اسماعیل‌آباد، عباس‌آباد، شاغون، گرفت، آسرد و غیره «بلوک خفر» از توابع منطقه چهارم فارس، محله «اسحاق‌بیک» از محلات کهن شهر شیراز و غیره) و اسناد مالی موجود در مجموعه، نام محمدمهدی میرزا به چشم می‌خورد و همین نکته نیز، ما را از اشتها و سرشناسی خانواده و شخص وی در ولایت فارس، مطمئن می‌سازد. در میان اسناد همین مجموعه نیز طوماری با دوره تاریخی ۱۳۲۱ تا ۱۳۲۵ ق. وجود دارد که به جهت مصالحه و انتقال مالکیت یک باب خانه در محله «اسحاق‌بیک» شیراز از جانب محمدمهدی میرزا به فرزندانش، نام پسران وی موسوم به شاهزادگان «محمدعلی میرزا» و «عباس‌علی میرزا» نیز روشن می‌شود.

مجموعه سروده‌های «بدیعی شیرازی» در مدح «شجاع‌الملک نوری»

از دیگر موارد قابل توجه مجموعه هدایی یادشده، نسخه‌ای است خطی و تقریباً کامل (دارای افتادگی چند برگ) که به جز بخش ابتدایی -مشمتمل بر رباعیاتی از ابوسعید ابوالخیر و یک متن منثور در رثای امام علی^(ع)- و دو برگ اشعار انتهایی آن، تمامی اوراق بخش اصلی کتابچه با عنوان «منتخبی از دیوان مولانا میرزای بدیع شیرازی» آمده است؛ البته به نظر می‌رسد که «فتح‌اله بدیعی شیرازی»، اساساً شاعری مدیحه‌سرا در دو گرایش مدح اصول و بزرگان دین اسلام و مدح پادشاهان و رجال سیاسی وقت ایران بوده است؛ زیرا در دیوان اصلی

شعری منسوب به وی نیز که بنا بر اطلاعات موجود در نرم‌افزار جامع سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (موسوم به «رسا») یک یا دو نسخه چاپی از آن، در مخزن کتب چاپ سنگی کتابخانه ملی نگهداری می‌شود - و البته به دلیل عدم رؤیت نسخه، مشخص نیست چاپ کاملی است یا خیر- و دو نسخه خطی آن در گنجینه نسخ «کتابخانه ملک» تهران و کتابخانه «مرکز احیاء میراث اسلامی» قم موجود است، در کنار سروده‌هایی در موضوعات توحید، نبوت، امامت و مراثی خامس آل عبا، به اشعاری نیز درباره سپهسالار اعظم، مدح ناصرالدین شاه قاجار، مؤیدالدوله طهماسب میرزا فرزند محمدعلی شاه فرزند فتحعلی شاه قاجار و غیره می‌پردازد. از آنجا که بدیعی شیرازی، شاعری کمتر شناخته شده است، در مورد اطلاعات زیستی وی، مستندات اندکی وجود دارد. همین قدر می‌دانیم که وی از سادات شیراز است، اما نمیتوان با اطمینان گفت که وی زاده شیراز باشد. او در سفری به تهران، در این شهر و به سال ۱۲۹۸ ق. درگذشت.

در ادامه، قابل ذکر است کتابچه شعر مجموعه اهدایی، دارای مشخصات و نکات جالب توجهی است که پس از فهرست‌نویسی و بارگذاری اسکن مجموعه در سامانه رسا، پیشنهاد می‌شود همراه با سایر اسناد اهداشده، مورد بازدید علاقه‌مندان قرار گیرد. از جمله مشخصه‌های نسخه یادشده عبارتند از:

۱- شماره‌گذاری صفحات، صحیح و متوالی نیست و بیشتر اوراق با مداد سیاه، شماره‌گذاری شده که مشخص نیست این کار در چه زمانی انجام شده، اما کل نسخه، تقریباً دویست صفحه دارد.

۲- اصل کتابت، با جوهر مشکی است، اما دو دیباچه بخش نخست و دوم اشعار، با دو جوهر زردرنگ بر کاغذ آبی تیره و قرمز و سبز رنگ بر کاغذ آبی روشن، تحریر شده‌اند و سرعنوان‌های جداکننده قطعات شعری نیز، ملون به الوان سبز، قرمز و آبی هستند.

۳- مجموعه به خط نستعلیق نوشته شده است. اما نستعلیق آن، کاملاً منطبق بر قواعد و اصول خط مذکور نیست و گاهی سبک نستعلیق شکسته، تحریری و مخترع به دلخواه خوشنویس است.

۴- اوراق، در چند رنگ بوده که بیشتر آن‌ها، به دو رنگ آبی آسمانی و نخودی است و تعدادی نیز با رنگ سبز، موجود است. اما ترتیبی در چینش و استفاده از رنگ‌های یادشده، برای مجموعه رعایت نشده است و فقط به نظر می‌رسد مطلوب محرر آن بوده است تا پس از تحریر و نگارش یک برگ با رنگ نخودی و یا سبز، برگ بعدی با رنگ آبی آورده شود؛ هر چند که این ترتیب تقریبی نیز در برخی موارد رعایت نشده و گاهی چند برگ پشت سر هم از کتاب، به یک رنگ هستند.

۵- به جز اوراق مربوط به بخش ابتدایی (رباعیات و متن منثور فوق‌الذکر) و دو برگ اشعار انتهایی نسخه، تمامی اوراق بخش اصلی که با عنوان «منتخبی از دیوان مولانا میرزای بدیع شیرازی» آمده است، مجدول بوده و قطعات شعری در جدول کشی‌های الوان جای داده شده‌اند که خطوط جداول مذکور، به‌ترتیب و از داخل به خارج، آبی، قرمز، سبز و طلایی رنگ هستند.

۶- در هفت برگ نخست، رباعیاتی از ابوسعید ابوالخیر در ثنای پروردگار و مدح حضرت علی^(ع) آمده است که بنا بر توصیه‌ای که دیباچه ابتدایی مجموعه آمده است، چنان کارگشا هستند که افضل آن است، هر رباعی به‌همراه اذکار و اوراد مذهبی و اسامی خداوند و یا حتی جایگزین آن‌ها، حداقل پنج مرتبه و یا بیشتر، در هر بامداد خوانده شود تا گره‌گشای حوائج و آرزومندی‌ها شود. به‌همین دلیل نیز در صدر هر رباعی، به تعبیری دستورالعمل وصول به خواسته و حاجت آمده است که شامل جهت و مناسبت رباعی در کارگشایی (افتتاح در امور، بی‌نیازی از خلق و غنا و توانگری، دفع غم غربت، صفای باطن، ازدیاد محبت، تسخیر قلوب، فتوحات و خلاصی از حبس، وصال محبوب، نزول رحمت، رفع پشه! و غیره) با ذکر یکی از اسامی خداوند هم‌معنا و متناسب با خواسته و دفعات تکرار ذکر مزبور و آن رباعی، آورده شده است. در پایان رباعیات این بخش از دیوان، نام محرر آن «مهدی‌بن محمد شیرازی» متخلص به «صابر» و تاریخ تحریر، ۱۲۶۴ق. آمده است.

۷- بخش دوم دیوان، با دیباچه‌ای کوتاه، بدین مضمون آغاز می‌شود: «در نعت حضرت ختمی‌مآب و حضرت مولی‌الموالی امیرالمؤمنین^(ع) و خاتمه باسم [به اسم] بندگان آصف‌جاهی مظفر المنصور المجاهد فی سبیل الله ... مهرعلیخان شجاع‌الملک امیر مملکت جم طول الله عمره ...». سپس سروده‌هایی می‌بینیم به وزن و سبک اشعار حافظ، سعدی، قآنی و مولانا، اما از نظر اسلوب و قدرت شعری در مرتبه‌ای ضعیف‌تر با دو موضوع فرعی مدح حضرت علی^(ع) و اصلی ستایش شجاعت، بخشش، جنگاوری و سایر خصایل پسندیده منتسب به مهرعلیخان شجاع‌الملک نوری که در میان آن‌ها چندین نمونه، جالب توجه و اعتنا هستند.

مشروح موضوعات اسناد دو مجموعه اهدایی

در تشریح جزئیات اولین سری اسناد با تعداد شانزده طومار، یک برگ شجره‌نامه و چهار برگ سندی دیگر، قابل‌ذکر است که پس از تفکیک و خوانش، صورتجلسه مجموعه در شش ردیف تهیه و تنظیم شد که عبارتند از:

ردیف ۱- شجره‌نامه فرزندان و نوادگان مهرعلیخان شجاع‌الملک نوری [البته شجره‌نامه، دارای ریختگی کلمات و امهار ناقص و بعضاً محوشده بود که مرمت اثر نیز نتوانست در این زمینه، مساعدت چندانی در زمینه بازشناسی و خوانش بخش‌های ریخته‌شده کند و همچنین

شجره یادشده، از نظر ذکر اسامی تا زمان کنونی نیز کامل نبوده و تا سه نسل پس از مهرعلیخان را -آن هم نه به طور کامل- دربرمی گیرد]. نام و تاریخ ولادت ثبت شده برای اولاد واحفاد وی عبارتند از:

فرزندان و نوه پسری مهرعلیخان:

- ۱- میرزا احمدخان: ۱۲۷۶ق.
- ۲- ملوک جهان: ۱۲۸۱ق.
- ۳- میرزا اسداله خان (تنها فرزند میرزا احمدخان): ۱۲۹۴ق.

فرزندان اسداله خان:

- ۴- مهرعلیخان (نوه هم نام جد پدری): ۱۳۲۰ق.
- ۵- میرزا احمدخان: ۱۳۲۲ق.
- ۶- محمدرضاخان [پزشک در شهر شیراز و پدر آقای علیرضا شجاع نوری]: ۱۳۲۵ق.
- ۷- [؟]: ۱۳۲۸ق.
- ۸- ملیحه سلطان خانم: ۱۳۳۰ق.
- ۹- سلطان محمدخان: ۱۳۳۳ق.
- ۱۰- همد خانم: ۱۳۳۸ق.
- ۱۱- مریم خانم: ۱۳۴۴ق.

از نوادگان اسداله خان:

- ۱۲- حشمت اله خان [فرزند ملیحه سلطان به استناد صحبت های اهداگر]: ۱۳۵۱ق.
- ۱۳- نصرت اله خان [احتمالاً فرزند ملیحه سلطان خانم]: ۱۳۵۳ق.
- ۱۴- پروین خانم: ۱۳۵۴ق./۱۳۱۴ش.

ردیف های ۲ و ۳- مصالحه نامه ها و مبیعه نامه های متعلق به منطقه «بلوک خَفر» از توابع منطقه جهرم فارس، به طرفیت شاهزاده محمدمهدی میرزا فرزند شاهزاده اسحق میرزا، به عنوان یکی از طرفین صلح و بیع، شامل:

- طومار مسائل وکالت و انتقال به مصالحه املاک و قنات اسمعیل آباد و حسین آباد بلوک خفر و استشهداد از کدخدایان و بزرگان در باب اختلاف در مخارج و وجوهات آن ها [طومار دو سویه با نگارش کامل در رویه و ظهریه] همراه با مصالحه نامه مالی محمدمهدی میرزا خلف

اسحق میرزا با سیدجواد تاجر خلف سیدابوالقاسم بزاز شیرازی (۱۳۰۲:ق. و ۱۳۱۲:ق.) / ظهر سند: ۱۳۱۳:ق.).

- مصالحه آقامیرزا اسداله ملقب به بصیردیوان خلف میرزا فضل اله مستوفی به وکالت از بی بی دلشاد بیگم زوجه خود و زبیده بیگم زوجه آقا میرزا ابوالقاسم (صبایای میرزا حسنعلی مستوفی) با حاج محمد مهدی میرزا بر سر منافع یک سهم از دوازده سهم کل شش دانگ قریه «کرفت» و مزارع و توابع آن و شش دانگ یک طاحونه در آن و سپس مصالحه منافع یک سهم از بیست و چهار سهم کل شش دانگ قریه «کرفت»، سه دانگ مشاع از قریه و مزرعه «شاخون [شاغون]» و مناطق دیگر از شاهزاده محمد مهدی میرزا (انتقالی به وی از میرزا اسداله بصیردیوان) به مشهدی شاه کرم بیگ ولد محمد علی بیگ از طایفه «دادبگلو» (۱۳۱۳:ق.).

- مبیاعه و سپس مصالحه نقدی و جنسی و ملکی بر سر نصف دانگ مشاع از کل شش دانگ قریه «عباس آباد» بلوک خفر، مابین شاهزاده محمد مهدی میرزا خلف شاهزاده اسحق میرزا با میرزا ابوالحسن کارزونی خلف میرزا محمود (۱۳۱۷-۱۳۲۰:ق.).

- مصالحه حاجی محمد مهدی میرزا بر سر منافع مالی و جنسی چند ساله و حق مالکیت قطعاتی از قریه «آب سرد» در بلوک خفر با خدارحم و صفر خلفان مشهدی اسفندیار آبسردی (۱۳۱۸:ق.).

- مصالحه مابین سیدجواد تاجر خلف سیدابوالقاسم بزاز شیرازی، مشهدی محمد کریم ولد کربلایی نوروز علی دالان دار؟ شیرازی و محمد مهدی میرزا بر سر کل شش دانگ مزرعه معروفه به «بنجیر آباد/ خیر آباد؟» من بلوک «کربال» فارس (۱۳۱۸:ق.).

- مبیاعه یک دانگ از شش دانگ قریه «اسمعیل آباد» واقع در بلوک «خفر» [در منطقه جهرم فارس] از شاهزاده محمد مهدی میرزا به سیدجواد تاجر خلف سید ابوالقاسم شیرازی (۱۳۱۶-۱۳۱۵:ق.).

- مبیاعه مابین حاج سیدجواد تاجر شیرازی با محمد مهدی میرزا بر سر سه دانگ از شش دانگ قریه «ده چاشت» و سه دانگ از قریه «خارهمایون» واقع در بلوک «مرو دشت» از متعلقات قنات «همایون آباد» به انضمام سه دانگ از قریه «خیر آباد؟» من قراء بلوک «کربال» فارس (۱۳۱۸:ق.).

- مبیاعه و سپس مصالحه سه دانگ از قریه «عباس آباد» من بلوک خفر مابین محمد مهدی میرزا و کربلایی عبدالرزاق شیرازی خلف کربلایی ابوالحسن (۱۳۲۲-۱۳۱۹:ق.).

- مبیاعه نیم دانگ از قریه «اسمعیل آباد» واقع در بلوک «خفر» از محمد مهدی میرزا به کربلایی لطفعلی شیرازی (۱۳۱۸-۱۳۲۰:ق.).

- بیع نصف دانگ از قریه «اسماعیل آباد» از محمد مهدی میرزا به مشهدی شعبانعلی

خلف کربلائی لطفعلی شیرازی (۱۳۱۸-۱۳۲۰ ق.).

- بیع یک‌دانگ از هریک از قراء و مزارع «اسمعیل‌آباد»، «عباس‌آباد»، «حاجی‌آباد» و ... واقعه در بلوک «خَفر» از محمد مهدی میرزا به آقامیرزا محمدخان مستوفی خلف آقامیرزا محمد رفیع؟ خان (۱۳۲۱-۱۳۲۰ ق.).

- مبیعه خانه ملکی واقعه در محله «اسحق‌بیک» شیراز از طرف محمد آقایی ناظم مطیع خلف حاج محمد صادق به حاج محمد مهدی میرزا خلف اسحق میرزا و سپس مصالحه ملک از محمد مهدی میرزا به فرزندانش، شاهزادگان محمد علی میرزا و عباس علی میرزا (۱۳۲۵-۱۳۲۱ ق.).

ردیف ۴- وصیت‌نامه «مهرعلی‌خان شجاع‌الملک» شکراله‌خان نوری امیر دیوانخانه سابق فارس (مزین به مهر «عبدالراجی مهرعلی» و امهاری و حاشیه‌نویسی‌های مختلفه از رجال سیاسی و مذهبی وقت در تأیید وصیت مذکور) جهت واگذاری بخش اعظم اموال و متعلقات به فرزندش «میرزا احمدخان»، قسمتی به زوجه‌اش «بی‌بی بلقیس خانم»، بنت حاجی اسداله‌خان شیرازی و دیگران همراه با وقف بخشی دیگر از اموال، با تعیین «محمد هاشم‌خان» ملقب به «حاج امیر» و بی‌بی بلقیس خانم (برادر و زوجه خود) به‌عنوان قیم و وصی و میرزا محمد حسن لاریجانی شیرازی‌المسکن به‌عنوان وصی مالی میرزا احمدخان در ایام صغیری وی تحت اطلاع و استظهار شرعی آخوند ملا محمد علی محلاتی از امور و اشاره به نحوه تقسیم متعلقات از جمله: - انتقال مالکیت قراء و مناطق خرامه و سجل‌آباد، سلامت‌آباد در بند موان کربال/قریه طاق‌میان، غیاث‌آباد، انجیره و عباس‌آباد در صحاری دینکان، هاشم‌آباد، سقا‌آباد و ... واقع در بلوک کربال و جرسقان در در حومه شیراز: به میرزا احمدخان ولد خود به‌همراه مصالحه به انتقال مشروط شش‌دانگ خانه ملکی خود و واگذاری مبلغ مرهونه در نزد عبدالله زارع به وی. - وقف قنوات عباس‌آباد، حسین‌آباد و علی‌آباد، چهاردانگ قریه هاشم‌آباد و سه‌دانگ قریه سقا‌آباد من بلوک کربال و بخشی از منافع املاکی در حومه شیراز و قریه سلامت‌آباد جهت تعزیه سیدالشهدا، تعمیر مدرسه [علمیه] حکیم شیراز، رد مظالم و خیرات و ... با تولیت برادرش محمد هاشم‌خان پس از خود و پسرش میرزا احمدخان بعد از طی حد صغار. - سه‌دانگ از مزرعه «قشلاق»؟ واقعه در بند موان بلوک کربال به بی‌بی بلقیس زوجه خود و ... (۱۲۸۳ ق.).

ردیف ۵- وقف‌نامه مهرعلی‌خان شجاع‌الملک امیرتومان (مزین به امهاری و حاشیه‌نویسی‌های مختلفه از رجال سیاسی و مذهبی وقت در تأیید نسخه مذکور) مبنی بر وقف سه‌دانگ از قراء انجیره، دینکان و اراضی مشهوره به رضا‌آباد در قصرالدشت واقعه در حومه شیراز و صرف منافع حاصله از آن‌ها پس از کسر مخارج، جهت تعزیه، روضه و سفره سیدالشهدا در ایام محرم و

صفر و افطار لیالی قدر (با تعیین حق السهم هر یک از امور) و اضافات در راه کارسازی فقرا، در راه ماندگان، ایتام و مؤمنین و حق التولیه متولی (به تولیت برادرش محمد هاشم خان پس از خود وی و سپس اولاد ذکور از نسل مهرعلیخان (میرزا احمدخان) و اولاد اناث از نسل وی و در صورت قطع نسل اولاد اناث، تداوم تولیت در اولاد ذکور از نسل میرزا محمد هاشم خان (۱۲۷۳ق.)).

ردیف ۶- صورت سیاقیه قیمت شش دانگ خانه ابراهیم خان و زوجه (۱۳۲۲ق.) و صورت های جمع و خرج سالانه عمل قریه «آب سرد»، ممیزی انار و انجیر فاریابی و سایر محصولات، جمعی میرزا مهرعلیخان و کربلائی فریدون ۱۳۱۰-۱۳۰۷ق. (ظهریه: ۱۳۱۳ و ۱۳۲۷ق.).

اسناد سری دوم مجموعه نیز، مشتمل بر یک جلد کتابچه شعر ناقص، ۴۲ برگ سندی و اوراق سجلی و کارت شخصی به همراه چند پاکت فاقد نامه بودند که در سه ردیف، گنجانده و صورت جلسه آنان بدین ترتیب تنظیم شد:

ردیف ۱- اوراق سندی شامل ذمه نامه، مصالحه نامه، صورت های جمع و خرج، عرائض و ... مرتبط به شاهزاده محمد مهدی میرزا نادری فرزند اسحق میرزا که عبارتند از:
- استشهاد ریش سفیدان منطقه «آب سرد» [در بلوک «خَفر» چهارم فارس] در موضوع شرایط کشاورزی «غارسی» در اراضی آب سرد متعلق به نواب اسحق میرزا توسط رعایای منطقه (۱۲۷۱ق.).

- ذمه نامه های پرداختی افراد مختلف مانند مشهدی حسین شیرازی خشخاش کار خلف آقا احمد شیرازی، مشهدی حسین زارع شیرازی، آقا محمد کریم ولد آقاعلی خشخاش کار زاهدانی و ... به شاهزاده محمد مهدی میرزا از محل محصول تریاک منطقه (۱۲۹۸-۱۲۹۶ق.).

- تمسک نامه های میان آقا محمد کریم و مشهدی حسین خشخاش کار به جهت تیغ زنی خشخاش توسط نفرات مشهدی حسین در مزارع علی آباد، بالا شهر، نعمت آباد، کراده و ... همراه با اسامی تیغ زنان شیرازی اراضی تریاک شاهرخ میرزا در علی آباد و ... (۱۲۹۸ق.).

- مصالحه های چند ماهه مداخل و منافع اراضی محمد مهدی میرزا در قراء اسماعیل آباد، علی آباد و اراضی میرکی در قریه «کراده» به مشهدی حسین شیرازی خلف آقا احمد شیرازی و آقا کریم ولد آقاعلی زاهدانی (۱۲۹۷ق.).

- صورت های جمع و خرج چند ساله عمل قریه «آب سرد»، صورت حساب شاهرخ میرزا از بابت «کراده» و «نعمت آباد» [از روستاهای بلوک «خَفر» چهارم]، صورت تریاک علی آباد و ... صورت بدهی کریم و مشهدی حسین خشخاش کار [احتمالاً به محمد مهدی میرزا] همراه با صورت جمع و خرج طلب فیما بین آقا سید میرزا و ابراهیم خان و ... (۱۲۹۷-۱۳۱۰ق.).

- عرائض درباب گزارش ورود حسین خان آبسردی، اوضاع منطقه و اراضی از جمله گلاب و عرق بهار نارنج گیری، اوضاع محصول لیمو و مرکبات، تنخواه مال نصرالملک و ... همراه با عریضه به محمدمهدی میرزا درخصوص دو نفر تریاک کار و تریاک کاری اراضی وی (بی تا).
ردیف ۲- کتابچه‌ای ناقص از اشعار و رباعیات خیام و ابوسعید ابوالخیر همراه با منتخبی از دیوان بدیع شیرازی با سروده‌هایی در ستایش و بزرگداشت مهرعلیخان شجاع‌الملک نوری (بی تا).

ردیف ۳- اوراق هویت، مدارک و مکاتبات شخصی و خانوادگی مرتبط با طبابت دکتر رضا شجاع‌نوری (پدر علیرضا شجاع‌نوری، اهداگر اسناد) در شیراز، شامل:

- اصل و کپی جواز طبابت (پزشک عمومی) در شیراز (۱۳۰۸ ش.)، شناسنامه المثنی (۱۳۰۵ ش.)، گواهی‌نامه رانندگی (۱۳۲۰ ش.)، و جواز و برگه پرداخت مالیات بردرآمد طبابت (۱۳۱۰ ش.)، ابلاغ بازنشستگی (۱۳۳۸ ش.)، یک نسخه پزشکی توسط دکتر سیمین تاج‌مؤیدی (۱۳۳۴ ش.) و غیره.

- دو برگ با موضوع و کالت‌نامه رسمی خانواده محمدرضا شجاع‌نوری به وی و درخواست قانونی و قضایی نامبرده، دائر بر تقسیم سهم‌الارث خواهر متوفی وی بین خواهران و برادران نامبرده (۲۵۳۵ شاهنشاهی / ۱۳۵۵ ش.).

- درخواست شهربانی جهرم از دکتر شجاع‌نوری درخصوص بیان علت فوت همسر برادرش محمد شجاع‌نوری (بانو ملک‌تاج)، به‌عنوان پزشک معالج متوفی (۱۳۲۲ ش.) به‌همراه یک برگ مکاتبه شخصی و غیره.

تصاویری از اسناد مجموعه

شجره‌نامه فرزندان و نوادگان مهرعلیخان شجاع‌الملک نوری

نمونه تصاویر طغراهای طوماری

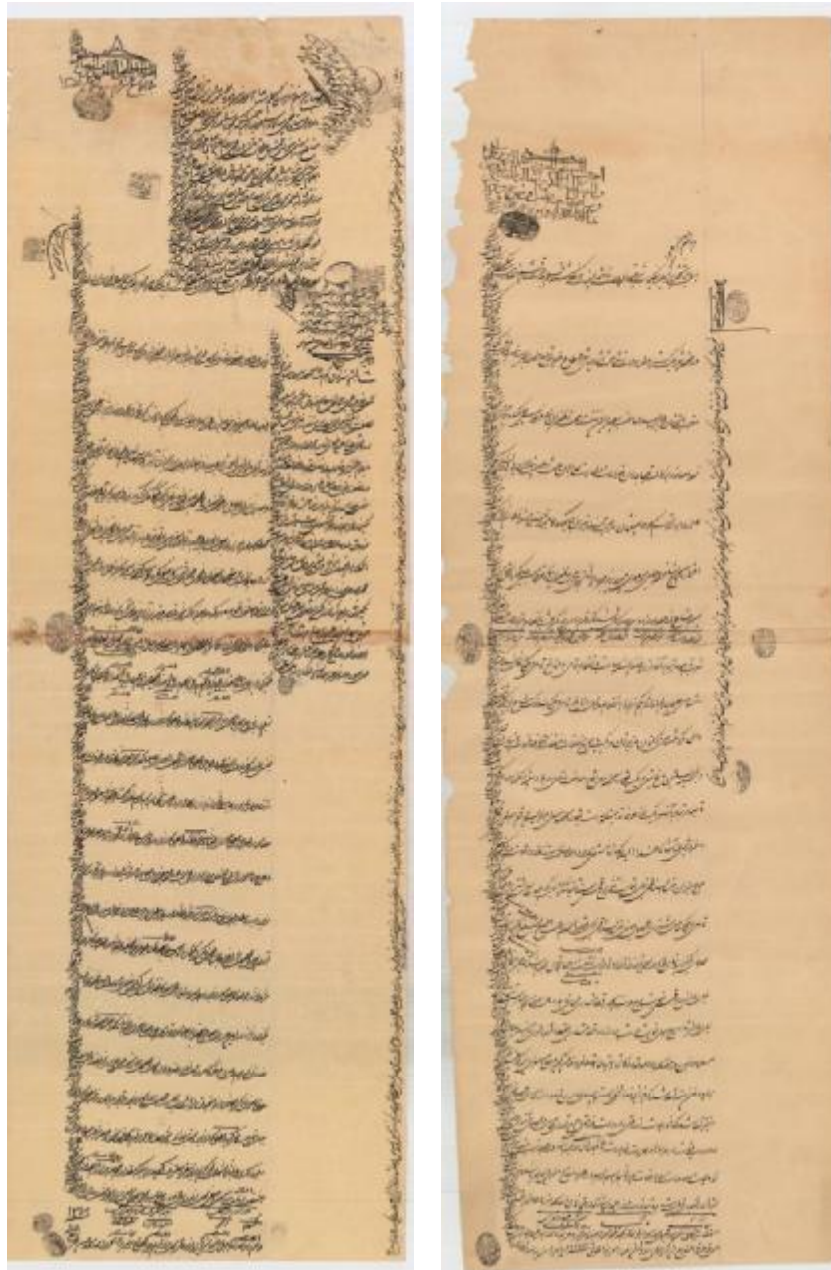

تصاویر برخی طومارهای سندی در زمان تحویل و پیش از مرمت

تصاویر دو نمونه از طومارهای سندی پس از مرمت

تصاویری از کتابچه خطی اشعار پس از مرمت

